

Preprint

Donald Broady, "Om avant-gardes",
pp. 37–46 i Jan Fredrik Hovden & Karl Knapskog (eds.),
Hunting high and low. Skriftfest til Jostein Gripsrud på 60-årsdagen,
Spartacus Forlag/Scandinavian Academic Press, Oslo 2012, pp. 37–46

The page brakes in the book is marked by {}.

{p. 37:}

Om avant-gardes

I en festskrift till Jostein Gripsrud är det på sin plats att påminna om den betydelse som Nordiska Sommaruniversitetet (NSU) under senare hälften av 1970-talet och det tidiga 1980-talet hade för det unga intellektuella avantgarde i vilket han ingick. Sommarsessionerna, studiekretsarnas verksamheter under resten av året, de nordiska koordinatorsmötena och de vitt förgrenade diskussionsgemenskaper som växte fram i och kring NSU – alltsammans fick effekter på många plan, även på det personliga planet för oss som var med. Jostein förvärvade sin karaktäristiska gångart genom ett nattligt dyk på för grunt vatten under en av sommarsessionerna. Det följande blir dock inte särskilt personligt och ska inte handla om Jostein fastän han bidrog på alla möjliga vis i NSU-sammanhang. Om jag minns rätt stötte jag på honom första gången strax efter 1970-talets mitt då han anslutit sig till studiekretsen "Proletärlitteratur och borgerlig offentlighet" och hans första manusutkast om 1930-talets norska politiska gruppteater nådde oss i Stockholms lokalavdelning.

Andra studiekretsar vid samma tid hette sådant som "Kapital, stat och kris", "Produktionssätt och medvetandeformer" och "Familjens roll i reproduktionen". Ett par år senare hade {p. 38:}"Nordisk u-landspolitik och utvecklingsstrategier i tredje världen", "Konstens och litteraturens sociala funktioner" och "Socialisationsteori: vardagsliv, behov og socialisation" tillkommit, och efter ytterligare några år "Kroppskultur", "Socialisationsforskning och institutionsanalyser" och "Modernitet".

Bara som några exempel som illustrerar hur intresseområdena omvandlades, från marxism till bredare kulturvetenskap, från teori till empirisk forskning, från socialpolitik till biopolitik à la Foucault. Och mer kropp och mer könsproduktion.

Det är inom dessa studiekretsar som NSUs kärnverksamhet äger rum. De är ett slags kombinerade läsecirklar, diskussionsklubbar och skivrarverkstäder med filialer runtom i olika nordiska universitetsstäder. Varje studiekrets brukar ha en livslängd på tre år. Aktiviteterna pågår året runt, skriftliga alster cirkulerar och ibland ordnar studiekretsarna egna symposier på nordisk basis. Under en dryg vecka varje sommar arrangeras någonstans i Norden en stor session med många deltagare från alla studiekretsarna, men Nordiska Sommaruniversitetet är således namnet till trots inget säsongfenomen. Det finns ingen koppling till det ordinära universitetssystemet. Finansiellt stöd kommer från Nordiska Ministerrådet men nästan allt arbete är frivilligt och oavlönat. Självorganisering är den vägledande principen. Inga kurser eller högskolepoäng förkommer. Ordet "lärare" används inte – dominansen utövas i stället av den i gruppen som i kraft av kunnande, karisma eller socialt kapital vinner de övrigas erkännande och beundran. En stor andel av deltagarna var åtminstone under denna period studenter varav åtskilliga doktorander. Färre var disputerade. Nästan alla med hemvist i humanistiska eller samhällsvetenskapliga ämnen. Därtill många yrkesverksamma, i vissa fall samtidigt studenter, i andra fall dropouts från universiteten. Jämte självlärda med varierande bakgrunder. Nästan alla var {p. 39:}unga, många småbarnsföräldrar (påhittan för och av barnen var framträdande inslag under sommarsessionerna).

I efterhand kan konstateras att en häpnadsväckande stor andel av dessa människor några decennier senare skulle bekläda upphöjda positioner i kulturlivet och vid universiteten runtom i de nordiska länderna. De blev bemärkta kritiker, redaktörer och förläggare, universitetsprofessorer och forskare, debattörer och akademiledamöter. Hur kan det komma sig? Medveten karriärplanering var det inte fråga om, tvärtom. Flertalet försökte nog förlrika sig med att deras kätterska böjelser innebar noll chanser till framtida avancemang inom ramen för rådande maktförhållanden vid kulturinstitutioner och universitet. Så vilka var egentligen de tillgångar – förmågor, övertygelser, hållningar – som ackumulerades inom NSU och långt efteråt skulle visa sig vara profitabla investeringar? Och varför drogs heterodoxa ambitiösa studenter till NSU? Svaren på sådana frågor säger något om villkoren för intellektuella pretendenter och wannabes för trettio eller fyrtio år sedan (Josteins generation, och min egen), men avslöjar också något om mer generella mekanismer i avantgardemiljöer.

I NSUs historieskrivning framträder dessa år som perioden då marxisterna regerade. Det är inte hela sanningen. Förvisso stod alla till vänster i politiken och studiekretsarnas verksamheter kan räknas in i de strömningar som brukar etiketteras ”68” – en något vilseledande benämning eftersom det väsentliga inträffade under 1970-talet, vilket NSUs utveckling illustrerar. Men inte bara marxismen frodades i NSUs hägn, utan även strukturalism och semiotik, formalism och receptionsteori, systemteori, psykoanalys och hela knippen av kulturteoretiska, feministiska och andra tankeskolor som åtminstone hade det gemensamt att de vid denna tid ännu inte gavs utrymme i universitetens kurser och pensa. På så vis fungerade NSU verkligen som avantgarde, som {p. 40:}förtrupp. I ett annat perspektiv utgjorde NSU ett slags ”skuggfält” i förhållande till de etablerade universitetsdisciplinerna. (Med skuggfält avses ett område beläget utanför ett etablerat fält, t.ex. en universitetsdisciplin, men likafullt beroende av detta, och omvänt. Begreppet introducerades av J.P. Roos och Anna Rotkirch i *Kulturens fält*, red. D. Broady, Daidalos, Göteborg 1998.)

En förutsättning för NSUs attraktionskraft var att den ordinära universitetsundervisningen vid denna tid hade alltför lite att erbjuda den som mer eller mindre medvetet förberedde sig för en framtid som intellektuell. Samma slags lockelse utövade de kritiska seminarier och institutionsgrupper som vuxit fram vid och kring universitetsinstitutionerna. Liksom ”salongerna” hemma hos ledarfigurer, ett fenomen värt en egen studie: för att begripa exempelvis den nyorientering av svensk litteraturvetenskap som inleddes under 1970-talet måste man rikta blicken utanför universitetens murar, mot vad som skedde hemma hos Kurt Aspelin på Chalmersgatan i Göteborg, Arne och Enel Melberg på Upplandsgatan i Stockholm eller Karin Westman Berg på Övre Slottsgatan i Uppsala. I alla dessa extramurala sammanhang läste och diskuterade studenter svåra böcker på främmande språk, och författade och cirkulerade mellan sig texter på en nivå högt över examinationspromemoriorna och övningsuppsatserna som deras lärare på universitetet lyckades dra ur dem.

Att de svenska universiteten inte tillfredsställde dessa studenters behov sammanhänge allmänt sagt med frånvaron av elitutbildningsanstalter. I jämförelse med snart sagt alla andra länder var det svenska offentliga utbildningslandskapet socialt sett jämförelsevis platt. I Sverige var därför olika slags eliter tvungna att utnyttja andra inrättningar för att sälla fram och forma nya proselyter försedda med nödiga kunskaper, kontaktnät och inte minst uppskrivade aspirationer och en

övertygelse om sin egen {p. 41:}utvaldhed. Näringslivseliten begagnade reservofficersutbildning, den halvprivata Handelshögskolan i Stockholm, Foreign Service School vid Georgetown University i Washington DC, Harvard Business School eller någon företagsledarutbildning i Genève. Den socialdemokratiska eliten använde ungdomsförbundet och den fackliga skolningen. Och för det intellektuella fältets förnyring utnyttjades vid denna tid allehanda vänsterorganisationer, Fältbiologerna, Försvarets tolkskola – och NSU. Inom universiteten var det ont om reservoarer av koncentrerat intellektuellt kapital.

Ett eller två decennier tidigare hade även svenska universitet mäktat med något slags elitfostran men efter det att antalet studenter vid de fria fakulteterna mer än fyrfaldigats under 1960-talet var massutbildningen ett faktum. En ökande del av lärarkåren hade läst föga mer än de studentgrupper de var satta att undervisa. Visserligen uppfattade NSU-kretsarnas deltagare sig som motståndare till professorsväldet men det intellektuella klimat som de eftersträvade påminde inte så lite om proseminarierna och de högre seminarierna vid det gamla professorstyrda universitetet – minus titlar och formell hackordning, men med en desto mer elaborerad informell rangordning definierad av det intellektuella kapitalets fördelning. Vilket inte sällan kolliderade med idealet om tvångsfri gemenskap och frånvaro av hierarkier.

Här närmar vi oss en delförklaring till att Marxläsningen under 1970-talet kom att betyda så mycket för många som ville göra sig till intellektuella. Kort sagt: Marx är svår. Mycket svårare än den färdigtuggade handbokslitteratur som serverades i universitetskurserna. Omfattande filologiska mödor krävdes av den som uppträdde med anspråk på att begripa framställningen i Marx kritik av den politiska ekonomin, en kompetens som under en stor del av sjuttio-talet (med start vid sommarsessionen i Askov {p. 42:}1972 och slut framemot slutet av decenniet) utgjorde ett högt skattat symboliskt kapital inom NSU. Inte bara Marxläsning skänkte anseende. Det var viktigt att vara hemmastadd inom ett brett register av forskningstraditioner, fler för varje år som gick, och vid slutet av 1970-talet bröts marxismens dominans i och med Nietzsche-vågen och importen av franska poststrukturalister som Deleuze, Foucault med flera.

Poststrukturalister är en träffande benämning eftersom så många i denna uppburna generation av tänkare varit övertygande strukturalister i 25-årsåldern varefter de skulle ägna resten av livet åt att på olika vis finna vägar bort från den klassiska strukturalismen – dock i många fall utan att för den skull bli anti-strukturalister. Tio

eller tjugo år senare skulle samma franska tankehjältar ingå i pensum på de nordiska universiteten men den vågen hade snarare karaktär av *arrière-garde*, nästan allt var importerat omvägen över amerikanska introduktioner och översättningar. Att NSU under 1970-talet utövade en så stark dragningskraft på ambitiösa studenter berodde inte minst på den direktkontakt som utlovades med det som i ögonblicket försiggick på de intellektuella arenorna i de europeiska metropolerna. Hans-Jørgen Schanz bättrade på sitt redan ansevära symboliska kapital när han i Helsingfors i december 1978 vid socialisationsteorikretsens koordinatorsmöte kunde förtälja att han åkt motorcykel med Norbert Elias. Denna sammankomst var för övrigt den sista jag själv upplevt där samtliga deltagare förutsattes förstå tyska, franska och engelska. I diskussionerna använde varje talare det av språken som han eller hon behärskade bäst eller som ägnade sig bäst för ämnet. Världen eller åtminstone Europa verkade nära.

Något annat som ackumulerades inom NSU var självfallet socialt kapital, grovt sagt kontakter och vänskapsband. Termen ”socialt kapital” har kommit att betyda lite av varje. Inom OECD {p. 43:} har policymakers tagit fasta på en av Robert Putnam lanserad innebörd, enligt vilken socialt kapital är ett eftersträvanvärt kitt mellan medborgarna: fler lokala idrottsklubbar och fler syföreningar stärker demokratin och ökar bruttonationalprodukten. Ett vassare begrepp socialt kapital hade sedan lång tidigare använts inom Bourdieu-traditionen. Där går analyserna ut på att individerna i en grupp – familjen, släkten, en krets av före detta elever från samma elitskola etc – var och en på sitt håll besätter sociala positioner, samlar på sig olika slags symboliska och andra tillgångar och knyter kontakter, vilket alltihop sammantaget utgör ett särskilt slags tillgång, det sociala kapitalet, som gruppens alla medlemmar kan dra fördel av. I denna betydelse är det sociala kapitalet en reservoar av tillgångar som individer och grupper kan mobilisera vid behov. Inom 1970-talets och det tidiga 1980-talets NSU skedde ett slags primitiv ackumulation av sådant socialt kapital, vilket deltagarna sedan kunnat utnyttja under ett helt yrkesliv om de ägnat sig åt akademiska, publicistiska och liknande värv – resurser att tas i bruk närhelst man behöver en sakkunnig eller betygsnämndsledamot, en samarbetspartner i något planerat program eller synpunkter på ett utkast till forskningsansökan, och därjämte i många mindre uppenbara sammanhang. Det sociala kapitalet är således något annat och mer än bara personliga nätverk, och kunskaps sociologiskt mycket intressantare än de uttryck för vänskapskorruption och svågerpolitik som brukar tilldra sig uppmärksamheten.

En ofrånkomlig komplikation är att denna ackumulation av intellektuellt kapital är ett kollektivt företag (särdeles tydligt i fallet NSU) medan inhöstandet av vinsterna som regel blir en individuell angelägenhet. Efter det att någon NSU-krets och dess vänner och bekanta ägnat årtal åt tolkningar av låt säga Marx, Habermas eller Foucaults författarskap, tillåter sig någon – inte alltid den {p. 44:} som anses klokast eller bäst förtrogen med originaltexterna – att publicera en introduktionsbok eller liknande vars innehåll för de initierade framstår som allmängods. Denne någon utropas till expert i det offentliga livet. Tilltaget väcker förstämning bland de hittillsvarande kamraterna. Detta är en påfrestning som drabbar och ibland krossar avantgardemiljöer. Om den individuella karriärplaneringen blir alltför påtaglig upphör avantgardet att fungera som avantgarde. Paradoxalt nog kan det då inte heller längre tjäna som avstamp för individuella karriärer.

Ett aktuellt exempel är de bibliometriska tekniker som de nordiska universiteten just nu i bred skala introducerar för att mäta vetenskaplig kvalitet. Denna omläggning av systemen för meritvärdering och resursfördelning är en fälla gillrad för många unga forskningsinriktade humanister och somliga samhällsvetare. Möjligen kan mängden referegranskade artiklar i journals representerade i amerikanska databaser fungera som mått på någonting av relevans för den som tänker sig en yrkesbana som utredare eller inom något av universitetens mainstreamområden. Och universitetets administratörer vill förstås förmå alla forskare att bidra till bästa möjliga utfall inom det för ögonblicket gällande systemet. Men vinningen kan visa sig kortsiktigt – en universitetets motsvarighet till kvartalskapitalismen i näringslivet – bland annat för att en alltför tidig och alltför ensidig satsning på de amerikanska publikationsdatabaserna stänger vägen till det slags akademisk bana för vilken avantgardet är startpunkten. Min gissning är att om tio eller femton år antalet artiklar i amerikanska journals knappast kommer att avgöra förutsättningarna för att få syssla med mer autonom forskning. Betydligt viktigare kommer att vara om man ingått i sammanhang där nya vägar banats, vilket bland mycket annat innebär att man funnits med i fora utanför allfarvägarna.

{p. 45:}(Resonemanget gäller i mindre grad naturvetenskap, medicin eller de delar av samhälls- och beteendevetenskaperna där någorlunda stabila hierarkier mellan tidskrifter existerar och citeringsmönstren är något mer lättolkade. Men det är sorglustigt att iaktta hur dylika rankningsförfaranden vinner insteg inom annan samhällsvetenskap och även humaniora, vilket resulterar i det slags härmning som biologerna kallar mimikry. Vetenskapligheten blir efterlikning, reducerad till yttre

apparition, ungefär som den svart- och gulrandiga bakkroppen som får vissa blomflugor att likna getingar. Fast utan gadd.)

Tag den svenska tidskriften Kris som började utges 1977 av ett gäng varav åtskilliga tillika var verksamma inom NSU (och goda vänner med Jostein). Att dess uppmärksammande av dåförtiden förbisedda eller glömda forskningstraditioner och tankeströmningar, från fransk poststrukturalism till svensk romantik, med tiden fick enastående starkt genomslag (med avsevärd fördröjning, vilket är normalt), berodde just på den avantgardistiska strategin som åstadkom högt ställda krav inom den egna kretsen och ett hälsosamt avstånd till mainstreamkulturen. Gör tankeexperimentet att redaktionsmedlemmarna kunnat skåda in framtiden, hörsammat direktiven från dagens universitetsadministratörer och övergått till att skriva artiklar anpassade till tidskrifter som återfinns i amerikanska publikationsdatabaser!

Låt mig till sist med en hågkomst från 1981 anknyta till min inledande tes om att avantgardets logik skiljer sig från medveten karriärplanering. Därav paradoxen att avantgardisten å ena sidan inte förväntar sig någon publik förståelse, å andra sidan tack vare just uppvisningen i oegennyttig hängivenhet kan komma att vinna erkännande i sinom tid. Året var alltså 1981 och jag var inblandad på ett hörn i tillkomsten av ett nummer av den nämnda tidskriften Kris ägnat 150-årsminnet av Hegels {p. 46:}död. Goethe-institutet hade utbetalat ett produktionsbidrag som också räckte till en bättre middag på Wasahof på Dalagatan. När vi hunnit fram till cigarrerna höll Horace Engdahl ett litet anförande om ett problem som tornat upp sig: Det gäller prenumerantstocken. Allt har varit frid och fröjd intill nyligen då antalet prenumeranter börjat öka. Det överstiger nu 200. Vad gör vi för fel?